

УДК 339.543:339.5(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2025-56-13>

Рожко О.Д.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів*

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8415-2084>

Желнов Б.В.

магістр

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-4197-4305>

Rozhko Oleksandr

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of the Department of Finance

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Zhelnov Borys

Master Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРІЙ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ГЕОЕКОНОМІЧНИХ ВЕКТОРІВ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ

Анотація. У статті розкрито еволюцію теоретичних підходів до митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та проаналізовано сучасні трансформації цього механізму в умовах глобальних викликів. У результаті дослідження встановлено, що митно-тарифна політика поступово зміщується від класичних протекціоністських та ліберальних моделей до адаптивних гібридних підходів, які поєднують фіскальні функції з індикаторами стратегічної безпеки. Проаналізовано сучасні наукові підходи до митно-тарифного регулювання – від правових і адміністративних аспектів до інтеграційних, логістичних та соціально орієнтованих моделей. Побудовано узагальнену класифікацію дослідницьких позицій щодо впливу митно-тарифної політики на міжнародну торгівлю, зокрема у контексті регіоналізму, гравітаційних моделей, стратегій економічного націоналізму та тарифної лібералізації. Окрему увагу приділено специфіці митно-тарифної політики України, яка вимагає модернізації у зв'язку з новими викликами глобального ринку та потребами економічного відновлення.

Ключові слова: митно-тарифне регулювання, зовнішньоекономічна діяльність, протекціонізм, лібералізація торгівлі, гравітаційна модель, економічна безпека, торговельна політика, регіоналізм.

Вступ та постановка проблеми. В умовах зростання глобальної нестабільності, перегляду принципів вільної торгівлі, посилення протекціонізму та впровадження новітніх екологічних і цифрових бар'єрів митно-тарифна політика знову опиняється у фокусі уваги як потужний інструмент впливу на світові економічні процеси. Зміна геоекономічної архітектури, торговельні війни між ключовими економічними центрами-олігонами (США, Китаєм, ЄС), запровадження «зелених» тарифів і цифрового оподаткування свідчать про трансформацію митної функції – від фіскальної до стратегічної. У такому контексті дослідження еволюції митно-тарифних теорій і їх ролі у формуванні геоекономічних векторів світової торгівлі є вкрай важливим для розуміння нових контурів глобальної взаємодії та розроблення ефективної зовнішньоекономічної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Митно-тарифне регулювання у сучасних дослідженнях трактується як багаторівневий механізм, що поєднує фіскальні функції із стратегічним управлінням зовнішньоекономічною діяльністю. Наукова

література охоплює як історичні витоки цієї політики, так і актуальні виклики – цифровізацію, лібералізацію, протекціонізм, зростання регіоналізму.

З-поміж правових аспектів С. Ненко, О. Федотов, Г. Щедрова [1] обґрунтували подвійний характер митно-тарифного регулювання як чинника відкритості й водночас захисного бар'єра в умовах економічної небезпеки. У свою чергу, Ле Д. Г. та співавтори [2] проаналізували модернізацію імпортного оподаткування у В'єтнамі, вказуючи на важливість цифровізації митних процедур. На макрорівні дедалі частіше використовуються просторові моделі. Так, Г. Гарсія-Перес з колегами [3], застосовуючи гравітаційну модель, довели гіперболічну структуру глобальної торгівлі. М. Барбарі та А. Тауфік [4] зосередилися на ролі митних процедур у регіональній інтеграції Єгипту. У контексті аграрної торгівлі В. Хезархані та інші [5] дослідили вплив адміністративних підходів до тарифних квот (TRQ) на ефективність логістики. Інноваційний підхід запропонували Тягі Н. К. та Гоял М. [6], які створили дворівневу модель виявлення експортного шахрайства,

поєднуючи нечітку логіку й теорію ігор. Р. Нілакантан та співавтори [7] розкрили соціальні наслідки лібералізації торгівлі в Індії після запровадження GST (податок на товари та послуги): попри загальне зростання добробуту, вразливі групи населення отримали менше вигод.

Для України дослідження Н. Карасьової й А. Міщенко [8] показало високі бар'єри для експорту до Туреччини та потребу у високотехнологічній диверсифікації. Схожі висновки зроблено К. Пугачевською з колективом [9] – підкреслено зростання протекціонізму й необхідність адаптації торговельної політики до умов війни.

На мікрорівні важливою є договірна безпека. О. Лега, Л. Яловега і Т. Прийдак [10] акцентують увагу на ризиках неякісних контрактів у ЗЕД, що створює як податкові, так і правові загрози. І. Сіренко [11] систематизувала структуру ЗЕД-договору та окреслила шляхи мінімізації договірних ризиків, зокрема через перевірку контрагентів. Завершуючи, варто згадати дослідження О. Г. Гуменюк [12], де показано історичну еволюцію митно-тарифної політики: від торгового збору до податку як регулятора зовнішньоекономічних відносин.

Таким чином, огляд наукових джерел засвідчує, що митно-тарифне регулювання є багатограним об'єктом дослідження, охоплюючи нормативно-правові, інституційні, економічні та договірні аспекти. Водночас низка питань залишається дискусійною – зокрема, адаптація класичних теорій до умов економічної турбулентності, роль митно-тарифної політики в післякризовому відновленні та формування нових моделей торговельної безпеки. Саме на розв'язання цих проблем і спрямоване це дослідження.

Метою дослідження є систематизація етапів розвитку теорій митно-тарифного регулювання,

обґрунтування їх впливу на формування сучасних геоekonomічних векторів та визначення стратегічних напрямів удосконалення митно-тарифної політики в умовах глобальних трансформацій.

Результати дослідження. Упродовж еволюції економічної думки митно-тарифне регулювання посідало ключове місце в системі впливу держави на зовнішню торгівлю. Підходи до встановлення мит та їх економічного обґрунтування змінювалися відповідно до домінуючих ідеологій, рівня розвитку ринкових відносин і глобальних викликів. Саме тому розгляд еволюції теорій митно-тарифного регулювання є важливим кроком для розуміння їх ролі у формуванні сучасних геоekonomічних векторів. На основі аналізу сучасних наукових публікацій можна виокремити такі теоретичні підходи й концептуальні зв'язки – табл. 1.

Таким чином, аналіз сучасних публікацій засвідчує, що митно-тарифне регулювання залишається об'єктом міждисциплінарного дослідження, де класичні та неокласичні підходи трансформуються під впливом нових викликів – від протекціонізму до лібералізації, від регіоналізму до глобальних гравітаційних моделей.

Задля глибшого осмислення сучасних тенденцій митно-тарифного регулювання доцільним є аналіз його теоретичних витоків. Початкові ідеї були сформовані у межах меркантилізму (XVI–XVIII ст.), який визначав державне втручання у зовнішню торгівлю як основу економічного зростання. В центрі цієї доктрини – позитивне сальдо торгівлі й накопичення благородних металів шляхом імпорتنних обмежень і стимулювання експорту, що обґрунтовувало активну тарифну політику колоніальних імперій [15; 16].

На зламі XVIII століття Адам Сміт у праці «Дослідження про природу і причини багатства народів»

Таблиця 1

Підходи до інтерпретації митно-тарифного регулювання в науковій літературі

Автор(и)	Теоретичне підґрунтя / Підхід	Коментар
С. Ненко, О.Федотов, Г.Щедрова. [1]	Протекціонізм (без вказівки на теорію)	Виокремлено прояви політики протекціонізму без прямого посилання на економічну школу
Гарсія-Перес Г. та ін. [3]	Гравітаційна модель (неокласика)	Застосовано гравітаційну модель торгівлі, що базується на економічній масі країн і торговельних бар'єрах
Барбарі М. М. та Тауфік А. Р. [4]	Теорія нового регіоналізму, митного союзу	Чітке посилання на новий регіоналізм і механізми торговельної переорієнтації
Хезархані Б. та ін. [5]	Тарифна лібералізація, стратегічна торгівля (опосередковано)	Поєднання неокласичних елементів з концепціями регульованого доступу
Тягі Н. К. та Гоял М. [6]	Ліберальна митна політика (без теорії)	Акцент на адміністрування та ризик-менеджмент, без згадування теорій
Нілакантан Р. та ін. [7]	Теорія митного союзу	Теоретичне підґрунтя чітко визначено як класичну теорію митного союзу
Карасьова Н., Міщенко А. [10]	Гравітаційна модель (неокласика)	Використано гравітаційну модель для аналізу двосторонньої торгівлі
Пугачевська К. та ін. [11]	Сучасний протекціонізм, селективний націоналізм	Висвітлено селективний економічний націоналізм у межах сучасного протекціонізму
Гуменюк О. Г. [12]	Історична еволюція, протекціонізм	Простежується зв'язок із класичними поглядами (А. Сміт, Д. Рікардо, Ф. Ліст)

Джерело: побудовано на підставі [1; 3–7; 10–12]

започаткував ліберальну парадигму, в якій протиставив протекціоністським підходам ідею абсолютної переваги та вільної торгівлі як засобу підвищення ефективності розподілу ресурсів. Цю логіку поглибив Давид Рікардо, обґрунтувавши теорію порівняльних переваг, яка заклала підвалини неоліберального аргументаційного каркасу на користь зниження торговельних бар'єрів [15; 16].

Однак із розвитком індустріальних держав у XIX столітті зростала потреба в адаптації торговельної політики до національних інтересів. Німецький економіст Ф. Ліст у своїй «Національній системі політичної економії» сформулював ідею «індустріального виховання», яка передбачала застосування протекціонізму як тимчасового заходу для нарощування внутрішнього виробництва та досягнення стратегічної автономії.

Ці підходи були трансформовані у XX столітті в рамках неомеркантилізму, який поєднує прагнення до відкритості торгівлі з необхідністю забезпечення економічної безпеки. У межах цієї концепції мита, квоти та інші інструменти митно-тарифного регулювання розглядаються як засоби захисту критично важливих секторів та впливу на гео економічну конфігурацію світу. Саме неомеркантилізм формує підґрунтя сучасних тарифних конфліктів, торговельних війн і регіональної фрагментації глобального ринку.

Таким чином, еволюція концепцій митно-тарифного регулювання відображає зміну акцентів – від накопичення ресурсів через імпорتنі обмеження до прагнення до стратегічного позиціонування в глобальних ланцюгах доданої вартості. Узагальнення ключових характеристик цих підходів представлено в табл. 2.

Попри збереження значущості класичних і протекціоністських підходів, динаміка глобальної торгівлі в умовах цифрової трансформації, посилення екологічних викликів і зростання гео економічної конкуренції зумовила формування нової парадигми митно-тарифного регулювання. Сучасні теорії, на відміну від попередніх, ґрунтуються на міждисциплінарному синтезі економіки, політики, технологій та екології, що свідчить про зміщення фокусу від забезпечення торговельного балансу до реалізації стратегічних національних інтересів [13; 15].

Одним із ключових підходів є теорія стратегічної торгівлі, яка легітимізує державне втручання

у зовнішньоекономічну діяльність у випадках, коли конкуренція на глобальному ринку є обмеженою. Згідно з цією концепцією, мита застосовуються вибірково – як інструмент підтримки компаній у стратегічних галузях, зокрема високотехнологічному секторі, енергетиці та авіабудуванні. У сучасному дискурсі ця теорія трансформується у форми інноваційної промислової політики.

Зі зростанням ролі цифрових платформ та нематеріальних активів у глобальній торгівлі сформувалася потреба в адаптації митно-податкових підходів до нових форматів економічної присутності. Запровадження цифрового мита або податку на цифрові послуги покликане врегулювати діяльність іноземних компаній, які генерують прибуток на національному ринку без фізичного представництва. Хоча такий інструмент спрямований на забезпечення податкової справедливості, він водночас стає предметом міждержавних суперечок – зокрема між країнами ЄС та США [8; 12–14].

Іншим напрямом інституційної трансформації митної політики є запровадження «зелених тарифів», які виконують не лише економічну, а й екологічну функцію. Вони спрямовані на нівелювання неконкурентних переваг імпорту, що виникають внаслідок недотримання екологічних стандартів. Такі механізми, як Carbon Border Adjustment Mechanism (механізм прикордонного вуглецевого коригування) в Європейському Союзі, ілюструють потенціал митного інструментарію як засобу кліматичної політики.

Паралельно із запровадженням інноваційних інструментів, у сучасному дискурсі активно розвивається теорія нового регіоналізму. На відміну від класичних моделей інтеграції, цей підхід розглядає митну політику не лише як елемент лібералізації торгівлі, але і як інструмент поглибленої економічної взаємодії, що охоплює політичну координацію, гармонізацію регуляторного середовища, розвиток спільної інфраструктури та технологічну співпрацю. Особлива увага приділяється внутрішньому регулюванню митних процедур, нетарифним бар'єрам і правилам походження товарів [15].

Таким чином, сучасна митно-тарифна політика виходить за межі суто фіскального регулювання, набуваючи характеру багатофункціонального інструменту стратегічного позиціонування країн на глобальній

Таблиця 2

Еволюція митно-тарифних теорій: порівняльний аналіз

Теоретичний підхід	Представники	Основна ідея	Роль мит	Історичний контекст
Меркантилізм	Т. Мен, А. Монкретьєн	Накопичення золота через позитивний баланс	Стимування імпорту	XVI–XVIII ст.
Абсолютна перевага	А. Сміт	Вигоди від спеціалізації	Скасування мит	XVIII ст.
Порівняльна перевага	Д. Рікардо	Вигоди навіть за відсутності абсолютної переваги	Проти мит	XIX ст.
Протекціонізм	Ф. Ліст	Захист національної промисловості	Тимчасове мито як захист	XIX ст.

Джерело: побудовано на підставі [14–17]

арені. У таблиці 3 узагальнено інструменти митно-тарифного регулювання нового покоління, що формують сучасну конфігурацію геоekonomічних векторів.

Зміни у теорії митно-тарифного регулювання не лише трансформують функціональні межі фіскальної та торговельної політики, а й формують нову конфігурацію геоekonomічних векторів – напрямів стратегічної взаємодії, економічної експансії або протидії між державами в умовах глобалізації [8; 13]. У сучасній науковій парадигмі вони трактуються як інструменталізовані прояви національних інтересів, що реалізуються через механізми зовнішньоекономічної політики, регіональні інтеграції, митні режими та угоди про вільну торгівлю.

Геоekonomічні вектори слід розглядати не лише як канали товарообігу, а як елемент політичної стратегії – механізм забезпечення доступу до ринків, ресурсів, технологій та інституційного впливу. Їхня реалізація відбувається через участь у торговельних блоках, укладання двосторонніх угод або застосування протекціоністських та лібералізаційних інструментів. У цьому контексті митно-тарифна політика виконує роль важеля перерозподілу глобальних потоків вартості, визначаючи умови доступу до ринків, змінюючи логістику та впливаючи на конкурентну позицію країн. Особливо це актуально в умовах торговельних конфліктів, тарифного тиску, впровадження цифрових податків, вуглецевого коригування чи технічних бар'єрів нового покоління.

Для системного розуміння митно-тарифного регулювання доцільно розглядати його крізь призму трьох взаємопов'язаних рівнів: макро-, мезо- та мікроаналізу, які відображають як глобальні стратегічні імперативи, так і конкретні процедури оформлення ЗЕД-операцій – рис. 1.

Сучасні геоekonomічні вектори є багатовимірними: вони охоплюють не лише економіку, а й інфраструктуру, технологічну та нормативно-правову сфери, слугуючи інструментом утвердження впливу окремих держав, їхніх об'єднань або інших потужних глобальних акторів у глобальному просторі. У табл. 4 узагальнено провідні моделі геоekonomічної взаємодії через призму митно-тарифної політики.

Представлені приклади ілюструють багатовекторний характер сучасної геоekonomічної архітектури, в межах якої митно-тарифні інструменти дедалі частіше виходять за межі традиційного торговельного регулювання та використовуються як засіб досягнення стратегічних і політичних цілей. Вектори впливу формуються шляхом поєднання тарифного тиску, економічної взаємозалежності та інфраструктурного проникнення, що змінює конфігурацію глобального економічного домінування.

Множинність інтересів, динамічність міжнародного середовища й взаємопроникнення економічних і політичних чинників зумовлюють появу нових викликів для митно-тарифного регулювання. У зв'язку з цим актуалізується потреба в комплексній оцінці ефективності митно-тарифної політики з урахуванням її внутрішніх резервів і зовнішніх викликів. На рис. 2 представлено результати SWOT-аналізу, що дозволяє структурувати сильні та слабкі сторони, можливості й загрози митно-тарифного механізму в контексті сучасних глобальних трансформацій.

Узагальнюючи проведений SWOT-аналіз, можна зробити висновок, що сучасна митно-тарифна політика є неоднозначним, але стратегічно важливим інструментом регулювання зовнішньоекономічної

Таблиця 3

Сучасні інструменти митно-тарифного регулювання в умовах глобальної трансформації

Інструмент / Підхід	Теоретичне підґрунтя	Основна мета застосування	Приклади країн / блоків	Геоekonomічний ефект
Стратегічне мито	Теорія стратегічної торгівлі	Підтримка національних виробників у високотехнологічних галузях	США, Китай, ЄС	Технологічне домінування
Цифрове мито (Digital Tax)	Фіскальний контроль у цифровій економіці	Оподаткування онлайн-сервісів без фізичної присутності	Франція, Індія, Італія	Податковий баланс, торгові конфлікти
Зелений тариф (CBAM)	Екологічна тарифна політика	Коригування імпорту відповідно до екологічних стандартів	ЄС, Канада	Стимулювання зеленої трансформації
Регіональна митна інтеграція	Теорія нового регіоналізму	Інституційне узгодження митної політики в межах економічних блоків	Єгипет, Африканський союз	Поглиблення регіональних торговельних зв'язків

Джерело: побудовано на підставі [12–17]

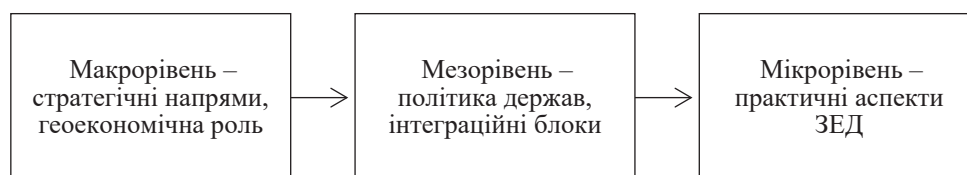

Рис. 1. Рівні аналізу митно-тарифного механізму в умовах трансформації глобальної торгівлі

Джерело: побудовано на підставі [14–17]

Таблиця 4

Порівняльна характеристика ключових геоekonomічних векторів у митно-тарифній політиці

Геоekonomічний вектор	Тип взаємодії	Основні інструменти	Стратегічна мета	Геоekonomічний ефект
США – Китай	Геоekonomічне протистояння	Тарифна війна, обмеження на інвестиції, санкції	Стимування економічного зростання конкурента	Поляризація ринків, зміна глобальних ланцюгів
ЄС – Африка	Асиметрична економічна співпраця	Преференції на імпорту сировини, CBAM (Carbon Border Adjustment Mechanism)	Забезпечення сировинної бази, екологічне регулювання	Підвищення стандартів, формування залежностей
Китай – Глобальний Південь	Економічна експансія через інфраструктуру	Інвестиції в логістику, угоди з низькими тарифами	Формування нових зон впливу та лояльності	Посилення позицій у країнах, що розвиваються

Джерело: побудовано на підставі [8; 12–17]

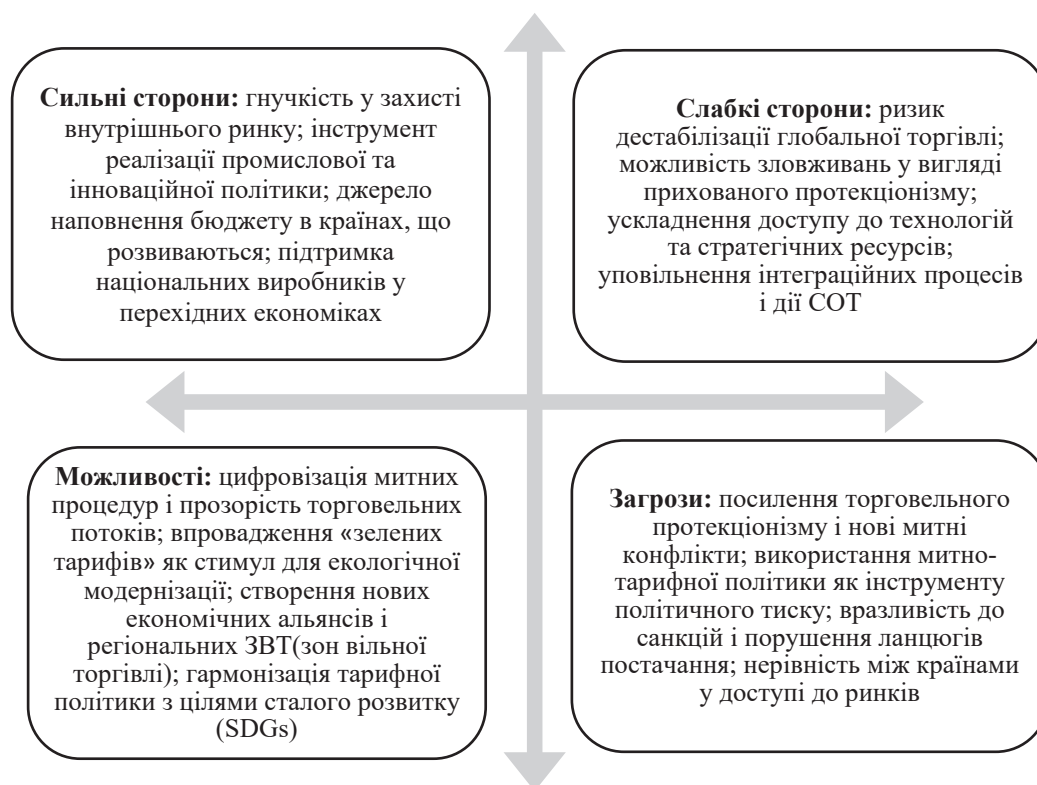

Рис. 2. SWOT-аналіз сучасної митно-тарифної політики в умовах глобальної конкуренції

Джерело: побудовано на підставі [12–17]

діяльності. З одного боку, вона дає змогу країнам захищати свої економічні інтереси, формувати промислову і кліматичну політики, реагувати на цифрові виклики. З іншого – надмірна активність у використанні інструментів митно-тарифного регулювання може призвести до загострення міжнародних суперечок, ускладнити інтеграційні процеси та створити нові геоekonomічні лінії поділу. Саме тому в подальших висновках доцільно окреслити ключові умови збалансованого застосування митно-тарифного інструментарію в умовах глобальної трансформації.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що митно-тарифна політика пройшла складний еволюційний шлях – від протекціоністських практик епохи меркантилізму до сучасних стратегічно

орієнтованих моделей, в яких мита виконують не лише фіскальну, а й геоekonomічну функції. Теоретичні засади регулювання зовнішньої торгівлі зазнали суттєвих трансформацій під впливом глобальних змін, охоплюючи не лише економічні, а й технологічні, політичні та екологічні чинники. Класичні підходи А. Сміта й Д. Рікардо, що підкреслювали переваги вільної торгівлі, в сучасних умовах доповнюються інструментами вибіркового протекціонізму, цифрового оподаткування та екологічного коригування імпорту, що дозволяє державам реагувати на новітні виклики та забезпечувати економічну безпеку.

Аналіз геоekonomічних векторів дозволив ідентифікувати митно-тарифне регулювання як

ключовий інструмент реалізації зовнішньоекономічної стратегії держав. Торговельні суперечності між глобальними гравцями, як-от США та КНР, ініціативи з цифрового оподаткування та «зелені» тарифи, створюють нову архітектуру глобального торговельного простору, що поєднує економічну конкуренцію з політичним позиціонуванням. Проведений SWOT-аналіз підтвердив, що гнучкість тарифного механізму може забезпечити конкурентні переваги, проте супроводжується ризиками політизації, правової невизначеності та торговельних бар'єрів, що суперечать принципам Світової організації торгівлі.

У цьому контексті обґрунтовано необхідність переосмислення підходів до використання

інструментів митно-тарифної політики, зокрема через її інтеграцію з цілями сталого розвитку, активізацію участі в міжнародних інституціях і запровадження цифрових технологій в управлінні митними процедурами. Важливим напрямом також є формування регіонально диференційованих тарифних режимів, що враховують особливості економічної взаємодії та дозволяють конструювати ефективні геоekonomічні вектори співпраці. Таким чином, митно-тарифна політика в умовах глобальної трансформації має розглядатися як багатофункціональний інструмент стратегічного управління, адаптивність і цілеспрямованість якого визначатимуть здатність держав відповідати на виклики нової торговельної реальності.

Список використаних джерел:

1. Nenko S., Fedotov O., Shchedrova H. Economic and legal bases of administration of the customs-tariff mechanism. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8, № 1. P. 103–110. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-1-103-110>
2. Le D. H., Truc N. T., Nam V. T., Trang T. V., Hong P. T., Sinh N. T. The Role of Tariffs in Modernizing Customs Procedures in Vietnam: The Case of Saigon Port Customs Area 4. *Global Trade and Customs Journal*. 2023. Vol. 18, № 9. P. 346–357.
3. García-Pérez G., Boguñá M., Allard A., Serrano M. Á. The hidden hyperbolic geometry of international trade: World Trade Atlas 1870–2013. *arXiv*. 2016. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1512.02233>
4. Barbary M. M., Tawfiq A. R. The Role of Customs Policy in Maximizing the Benefits of Economic Blocs: The Case of Egypt. *Economies*. 2024. Vol. 12, № 9. DOI: <https://doi.org/10.3390/economies12090237>
5. Hezarkhani B., Arisian S., Mansouri A. Global agricultural supply chains under tariff-rate quotas. *Production and Operations Management*. 2023. Vol. 32, № 11. P. 3634–3649. DOI: <https://doi.org/10.1111/poms.14054>
6. Tyagi N. K., Goyal M. Two tier model of exports drawback fraud detection system using intuitionistic fuzzy game theory. *Intelligent Decision Technologies – Netherlands*. 2022. Vol. 16, № 2. P. 299–313. DOI: <https://doi.org/10.3233/IDT-210070>
7. Nilakantan R., Yamalakonda S., Morgan T. R., Goldsby T. J., Rao S. On tariff elimination, trade harmonization, and household well-being: A study of the GST rollout in India. *Journal of Business Logistics*. 2024. Vol. 45, № 2. DOI: <https://doi.org/10.1111/jbl.12378>
8. Карасьова Н., Міщенко А. Геостратегічні інтереси України та економічне партнерство з Туреччиною. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2021. № 2 (37). С. 210–218. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v2i37.230177>
9. Пугачевська К., Медвідь Л., Гоблик-Маркович Н., Феєр О., Лизанець А. Протекціонізм в умовах багатополарності світової торгівлі. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. № 2 (49). С. 253–263. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.2.49.2023.3987>
10. Лега О., Яловега Л., Прийдак Т. Договірна політика та податкові ризики в умовах невизначеності. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. № 3 (03). С. 41–46. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.3-8>
11. Сіренко І., Лега О. Мінімізація ризиків договірної політики при укладанні ЗЕД-контрактів. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. № 1 (10). С. 159–163. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.10-28>
12. Гуменюк О. Г. Еволюція системи митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Економіка і суспільство*. 2018. № 14. С. 781–784. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/14_ukr/112.pdf (дата звернення: 08.05.2025).
13. Чуніхіна Т., Корж М., Краснощок В. Міжнародна торгівля в умовах глобальних трансформацій. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія: Економічні науки*. 2024. № 2. С. 30–52. DOI: [https://doi.org/10.31617/3.2024\(133\)02](https://doi.org/10.31617/3.2024(133)02)
14. Куцмус Н. М., Прокопчук О. А., Усюк Т. В. Україна в системі глобальної економіки: торговельний аспект. *Економіка АПК*. 2020. № 4. С. 94–104. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202004094>
15. Омелюченко О. Міжнародна торгівля переходить в нову епоху зростаючого протекціонізму, регіоналізму та зміни правил гри. *Юридична газета*. 2025. 17 квітня. URL: <https://attorneys.ua/publication/mizhnarodna-torgivlya-perehodyt-v-novu-epohu-zrostayuchogo-protekcziyizmu-regionalizmu-ta-zminy-pravyl-gry/> (дата звернення: 08.05.2025).
16. Ксендзук В. В. Вплив історичного розвитку зовнішньої торгівлі на формування державної зовнішньоторговельної політики України. *Ефективна економіка*. 2019. № 4. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.4.43>
17. Кібальник Л., Черкащенко А. Теоретичні та практичні підходи до моделювання світового експорту товарів і послуг в умовах геоekonomічних трансформацій. *Вісник Черкаського університету*. 2021. № 2. С. 11–19. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2021-2-11-19>

References:

1. Nenko S., Fedotov O., Shchedrova H. (2022) Economic and legal bases of administration of the customs-tariff mechanism. *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 8(1), pp. 103–110. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2022-8-1-103-110>
2. Le D. H., Truc N. T., Nam V. T., Trang T. V., Hong P. T., Sinh N. T. (2023) The Role of Tariffs in Modernizing Customs Procedures in Vietnam: The Case of Saigon Port Customs Area 4. *Global Trade and Customs Journal*, vol. 18(9), pp. 346–357.
3. García-Pérez G., Boguñá M., Allard A., Serrano M. Á. (2016) The hidden hyperbolic geometry of international trade: World Trade Atlas 1870–2013. *arXiv*. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.1512.02233>
4. Barbary M. M., Tawfiq A. R. (2024) The Role of Customs Policy in Maximizing the Benefits of Economic Blocs: The Case of Egypt. *Economies*, vol. 12(9). DOI: <https://doi.org/10.3390/economies12090237>
5. Hezarkhani B., Arisian S., Mansouri A. (2023) Global agricultural supply chains under tariff-rate quotas. *Production and Operations Management*, vol. 32(11), pp. 3634–3649. DOI: <https://doi.org/10.1111/poms.14054>
6. Tyagi N. K., Goyal M. (2022) Two tier model of exports drawback fraud detection system using intuitionistic fuzzy game theory. *Intelligent Decision Technologies – Netherlands*, vol. 16(2), pp. 299–313. DOI: <https://doi.org/10.3233/IDT-210070>
7. Nilakantan R., Yamalakonda S., Morgan T. R., Goldsby T. J., Rao S. (2024) On tariff elimination, trade harmonization, and household well-being: A study of the GST rollout in India. *Journal of Business Logistics*, vol. 45(2). DOI: <https://doi.org/10.1111/jbl.12378>
8. Karasiova N., Mishchenko A. (2021) Heostrategichni interesy Ukrainy ta ekonomichne partnerstvo z Turechchynoiu [Geostrategic Interests of Ukraine and Economic Partnership with Turkey]. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, no. 2(37), pp. 210–218. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i37.230177>
9. Puhachevska K., Medvid L., Hoblyk-Markovych N., Feier O., Lyzanets A. (2023) Protektsionizm v umovakh bahatopoliarnoho svitovoho torgivli [Protectionism under Conditions of Multipolar Global Trade]. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, no. 2(49), pp. 253–263. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.49.2023.3987>
10. Leha O., Yaloveha L., Pryidak T. (2022) Dohovirna polityka ta podatkovy ryzyky v umovakh nevyznachenosti [Contractual Policy and Tax Risks in Conditions of Uncertainty]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka – Digital Economy and Economic Security*, no. 3(03), pp. 41–46. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.3-8>
11. Sirenko I., Leha O. (2024) Minimalizatsiia ryzykiv dohovirnoi polityky pry ukladenni ZED-kontraktiv [Minimizing Contractual Risks in Conclusion of Foreign Economic Agreements]. *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka – Digital Economy and Economic Security*, no. 1(10), pp. 159–163. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.10-28>
12. Humenyuk O. H. (2018) Evoliutsiia systemy mytno-taryfnoho rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti [Evolution of the System of Customs-Tariff Regulation of Foreign Economic Activity]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and Society*, no. 14, pp. 781–784. Available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/14_ukr/112.pdf (accessed May 8, 2025).
13. Chunikhina T., Korzh M., Krasnoshchok V. (2024) Mizhnarodna torhivlia v umovakh hlobalnykh transformatsii [International Trade under Conditions of Global Transformations]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo – Foreign Trade: Economics, Finance, Law. Series: Economic Sciences*, no. 2, pp. 30–52. DOI: [https://doi.org/10.31617/3.2024\(133\)02](https://doi.org/10.31617/3.2024(133)02)
14. Kutsmus N. M., Prokopchuk O. A., Usiuk T. V. (2020) Ukraina v systemi hlobalnoi ekonomiky: torhovelnii aspekt [Ukraine in the System of Global Economy: Trade Aspect]. *Ekonomika APK – The Economy of Agro-Industrial Complex*, no. 4, pp. 94–104. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202004094>
15. Omelchenko O. (2025, April 17) Mizhnarodna torhivlia perekhodit v novu epokhu zrostaiuchoho protektsionizmu, rehionalizmu ta zminy pravyl hry [International Trade Enters a New Era of Rising Protectionism, Regionalism and Changing Rules of the Game]. *Iurydychna hazeta – Legal Newspaper*. Available at: <https://attorneys.ua/publication/mizhnarodna-torgivlya-perekhodit-v-novu-epokhu-zrostayuchogo-protekcziionizmu-regionalizmu-ta-zminy-pravyl-gry/> (accessed May 8, 2025).
16. Ksenzduk V. V. (2019) Vplyv istorychnoho rozvytku zovnishnoi torhivli na formuvannya derzhavnoi zovnishnotorhovelnii polityky Ukrainy [Impact of the Historical Development of Foreign Trade on the Formation of Ukraine's State Foreign Trade Policy]. *Efektivna ekonomika – Effective Economy*, no. 4. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.4.43>
17. Kibalnyk L., Cherkashchenko A. (2021) Teoretychni ta praktychni pidkhody do modeliuvannya svitovoho eksportu tovariv i posluh v umovakh heoekonomichnykh transformatsii [Theoretical and Practical Approaches to Modeling Global Export of Goods and Services under Geo-Economic Transformations]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu – Bulletin of Cherkasy University*, no. 2, pp. 11–19. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2021-2-11-19>

THE EVOLUTION OF CUSTOMS AND TARIFF THEORIES AND THEIR IMPACT ON THE FORMATION OF GEOECONOMIC VECTORS OF GLOBAL TRADE

Summary. The article explores the evolution of theoretical approaches to customs and tariff regulation of foreign economic activity and analyzes the modern transformations of this mechanism in the context of global challenges. It is emphasized that customs policy functions as a multifaceted tool, fulfilling both fiscal and strategic roles – from supporting domestic producers to regulating integration processes. The introduction substantiates the relevance of the topic, which arises from the need to reconsider customs-tariff regulation in conditions of war economies, disrupted global supply chains, rising protectionism, and the development of regional trade blocs. The aim of the study is to analyze the transformation of theoretical and practical aspects of customs and tariff regulation, taking into account changes in the global trade environment and the adaptation of classical economic doctrines to current realities. The study reveals that customs-tariff policy is gradually shifting from traditional protectionist and liberal models to adaptive hybrid approaches that integrate fiscal functions with strategic security indicators. Contemporary academic perspectives on customs affairs are analyzed – ranging from legal and administrative dimensions to integration-focused, logistical, and socially oriented models. A generalized classification of research positions is developed regarding the impact of customs policy on international trade, including concepts of regionalism, gravity models, economic nationalism strategies, and tariff liberalization. Particular attention is given to the specifics of Ukraine's customs-tariff policy, which requires modernization in light of global market challenges and the need for economic recovery. The conclusions highlight that customs and tariff regulation must maintain a balance between openness and protectionism while adapting to new formats of a multipolar world. The need for rethinking traditional approaches and designing innovative strategies in customs policy is substantiated – strategies that correspond to the demands of economic resilience, social equity, and geoeconomic realism.

Keywords: customs and tariff regulation, foreign economic activity, protectionism, trade liberalization, gravity model, economic security, trade policy, regionalism.